

Наум ДИМОВСКИ

УЛОГАТА НА НАСТАВАТА ПО ИСТОРИЈА ВО МАРКСИСТИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ НА УЧЕНИЦИТЕ*)

Темава ја разгледуваме главно преку три прашања:

— Што претставуваат историјата и наставата по историја во денешново наше образование и воспитание.

— Марксизмот и историјата и

— Улогата на наставата по историја во марксистичкото образование и воспитание на учениците низ аспектот на политичката, економската и културната историја.

Историјата го проучува текот на човечкиот живот, а исто така и низата настани што ги имало во минатото на одделни народи, а имале значајно влијание врз развојот на општеството.

Денес историјата се смета за индикативна наука, дескриптивна и експликативна, а не нормативна, зашто го истражува она што се збиднува, а не што требало да биде. Ленин истакнуваше дека историјата е една од најзначајните општествени науки. Таа го проучува минатото, придонесува да се сфати сегашноста и научно да се предвиди иднината на човештвото.

Новите генерации можат да одат напред само ако тргнат од традициите како стабилизационо јадро на новата надградба, ако критички се однесуваат спрема општественото наследство, кое е делумно позитивно, а делумно негативно. Макар што историјата никогаш не се повторува, сепак постојат сличности во разни периоди и епохи и историски законитости. Оттука минатото, сегашноста и иднината се тесно поврзани. Поради тоа стекнувањето на историска култура претпоставува интересирање за сегашноста и ангажирање за изградба на иднината.

*) Рефератот е прочитан на XVI редовно Годишно собрание на Сојузот на друштвата на историчарите на СРМ одржано во Куманово на 6 и 7 април 1984 година.

Современата историска мисла е доста разгранета и значајна. Хоризонталната синтеза на минатото на сите народи уште не е наполно дадена, но во последно време, поради сè потесното обединување на човештвото под влијание на научната, техничката и особено сообраќајната револуција, тоа сè повеќе се реализира.

Меѓу сите наставни предмети кои придонесуваат во формирањето на марксистичкиот поглед на светот посебно место има наставата по историја. „Марксизмот, — нагласува Ленин, е сознание кое произлегува од историјата на светот. Тој е заснован врз длабокото изучување на историјата на целото човештво, историјата на класните борби“. Според тоа, широкото историско образование го сочинува најважниот составен дел и темел на мтрксистичкото образование, без кое не може успешно да се решаваат задачите на воспитанието на новиот човек, кои во денешни услови кај нас се формулирани во Програмата на СКЈ, Уставот на СФРЈ и конгресите на СКЈ.

Задачата на наставата по историја се состои во тоа на учениците да им ја објасни прогресивноста на историскиот процес, да се покажат силите кои го кочат развитокот на општеството, како и напредните сили кои ја движат историјата напред, кои го преобразуваат општеството врз основа на новите задачи поставени со развитокот на материјалниот живот.

Марксизам — што е тоа?

Штом станува збор за улогата на наставата по историја во марксистичкото образование и воспитание на учениците, веднаш се наметнува прашањето што конкретно се подразбира под поимот марксизам. Во Резолуцијата на X конгрес на СКЈ се истакнува дека марксизмот е научна теорија и револуционерна идеологија и практика на работничката класа, идеологија на СК и научна основа за изградба на социјалистичко самоуправно општество, идеологија на целокупната воспитно-образовна дејност.

Марксистичкото образование и воспитание во никој случај не смее да се смета како нешто надворешно, кое поради општествени и политички причини само се додава на одредени наставни содржини, туку треба да произлегува од нив. Марксистичкото образование и воспитание не зависи само од квантумот на опсегот во кој е застапен марксизмот во наставната програма по историја и другите наставни предмети, туку од фактот колку во социјалистичкото општество постои усогласеност меѓу зборовите и делата, меѓу теоријата и практиката. Не е доволно училиштето да ја пренесува напредната идеоло-

гија кај учениците и да им нуди едни вредности, ако животот истовремено истакнува други. Таков марксизам на просветување на луѓето, училнички, апстрактен и одвоен од животната стварност, не би имал шанси не само да се одржи туку и да стане владејачка општествена идеологија.

Во оваа смисла се поставува прашањето — каков придонес би дала наставата по историја? Одговорот би гласел:

— да се развие спремност кај учениците за натамошно изградување на социјалистичкото општество;

— учениците да стекнат позитивен однос спрема работата, да ја сфатат нужноста од укинување на разликите меѓу умствениот и физичкиот труд како во општествените односи, така и во општествената свест;

— да се развие свеста за заедништвото и поврзаноста на народите и народностите на СФРЈ, социјалистичкиот патриотизам и интернационализмот;

— во оваа најчувствителна возраст кај учениците да се разбуди духот на хуманизмот и одлучност на страната на силите и движењата кои се борат за победа на социјализмот и комунизмот во светот, да ја надминат традиционалистичката евроцентралистичката малограѓанска свест за неевропските народи, раси и култури како помалку вредни;

— кај секој наш ученик, како најдлабоко чувство, мора да се развие спремност и способност во случај на потреба да ја брани својата земја и да го жртвува својот живот за нејзината независност и слобода.

Три компоненти на наставата по историја

Содржината на наставата по историја ја сочинуваат три основни компоненти:

1. економската историја;
2. политичка историја и
3. културна историја.

1. Бидејќи материјалното производство и материјалните интереси се примарни во општеството, производството на материјални добра, нивната размена и потрошувачка се примарни содржини на економската историја во наставните програми по историја. Така, може да се рече дека конкретни содржини на економската историја се: развојот на стопанството, занаетчиството, индустријата, сообраќајот и трговијата, што се подразбира и тоа, во секоја спомнатата стопанска гранка и следење на напредокот со примената на техниката и технологијата.

2. Тргнувајќи од тоа дека политиката е „општествен процес, кој се состои во свесно насочување на општествениот живот по пат на донесување и извршување на извесни одлуки кои важат за општеството како целина“, можеме во програмски содржини на политичката историја да ги третираме: државата и нејзиниот развој на прво место, правото, политичките партии и движења, револуциите и другите општествени и национални судири, како и севкупните општествени процеси и промени на општествената структура, а потоа и односите меѓу државите и нивните судири и војни.

3. Што се однесува до културната историја, иако сметаме дека културата е „збир на сите појави и творби кои ги произведува човекот со својата материјална и духовна активност“, во нејзината содржина би требало да се опфати само духовниот живот бидејќи (материјалната култура претежно ја опфаќам со економската историја); а тоа би било: уметноста, науката, просветата, културно-просветните и научните институции, како и развојот на сите облици на идеологијата.

Преку наставата по историја од овие содржини се опфаќа само општествената страна на развојот на културата, зашто со посебните области од културата се занимаваат и други наставни предмети.

Во наставата по историја кај нас сè уште преовладува политичката историја, додека економската и културната се ставени на второ место.

Да ги разгледаме овие компоненти.

Економска историја

Да тргнеме од основната поставка дека зависноста на општествените појави од економската структура на општеството, која е условена од состојбата на производните сили, е фундаментален став на марксистичкото сфаќање за историјата, а тоа е еден од трите елементи со кои марксизмот ја збогати историјата како наука.

Маркс тврди:

1. Постоенето на класите е поврзано само со одредени историски фази од развојот на производството.

2. Класната борба неминовно води кон диктатура на пролетаријатот и

3. Таа диктатура го сочинува преминот кон укинување на сите класи и кон бескласно општество¹⁾

¹⁾ Карл Маркс и Фридрих Енгелс, Писма за Историскиот материјализам, Белград 1972, 22.

За тоа што претставува економската историја за историјата на човештвото ќе цитираме дел од едно Марксово писмо: „Благодарение на простите факти дека секое идно поколение ги затекнува производните сили кои ги стекнало претходното, кои му служат како сировина за ново производство — благодарение на тие факти, се создава врска во човековата историја, се создава историја на човештвото, која е до толку повеќе историја на човештвото до колку повеќе се развиле производните сили на луѓето, а според тоа и нивните општествени односи“.²⁾

Маркс го истакнуваше фактот дека производните сили се историска категорија, кои настануваат во времето и се менуваат во него, а потоа веднаш укажува на конкретен одраз на тој факт врз текот на историскиот развиток: „Со новите производни сили луѓето го менуваат својот начин на производство, а со начинот на производство ги менуваат и сите економски односи кои биле нужни односи на тој одреден начин на производство“.³⁾

Големиот популаризатор на марксистичките идеи во Русија Плеханов во врска со овој проблем истакнува: „Првиот државен поредок и морал на секој народ непосредно и директно се условени од економските односи кои се својствени на тој период. Истите тие односи ги условуваат — но веќе индиректно и посредно и сите творби на мислата и фантазијата: уметноста, науката итн.“.⁴⁾

Низ наставата по историја, низ сите општествено-економски формации е засегната економската страна на општеството. Толкувањето и пристапот кон оваа проблематика во наставната практика се разновидни како во учебничката и помошната историска литература, така и од наставниот кадар. Некои не ѝ придаваат соодветно значење на економската историја, други бегло поминуваат преку неа, а трети сосема ја запоставуваат, свртувајќи го своето внимание само на политичката и културната историја, иако како задачи во наставните програми, покрај другите, стојат и овие:

— да ги оспособува учениците причините за класните борби во историјата самостојно да ги бараат во спротивностите на економските интереси на експлоататорската и експлоатираната класа;

— да ги усвојат потребните знаења за историските појави и настани, за нивните причини и меѓусебната поврзаност, со развитокот на економскиот, политичкиот, социјалниот и културниот живот на човештвото.

²⁾ Исто с. 9.

³⁾ Исто с. 10.

⁴⁾ Г. В. Плеханов, За материјалистичкото сфаќање на историјата „Култура“, Загреб, 1947, 20.

Според изнесеното може да се заклучи дека марксистички заснованата настава по историја им овозможува на учениците запознавање со развитокот на производните сили и односи што претставува основа врз која се развиваат формите на општествениот владеење како и други облици на општествениот живот како што се нациите, класите итн. При тоа не треба да се изгуби од предвид дека средствата за производство никако не можеме и не смееме да ги одделиме од оние што се служат со нив, што значи дека задачата на марксистички насочената настава по историја е учениците да ги запознае и со историјата на самите производители, со историјата на работните маси, со историјата на народите. Ако на тоа се заборави, ќе се дојде до расчекор со барањата за марксистичкото толкување на историските појави, а на учениците ќе им биде скратена можност да ги сфаќаат законитостите на општествениот развиток и историскиот материјализам како марксистички поглед во историјата како наука.

Културна историја

Во наставните програми по историја е предвидено историјата на културата да се обработи преку посебни теми почнувајќи од првобитното општество па сè до современиот свет. Во нив се разработуваат културниот напредок и културните придобивки кај народите во светот, кај југословенските народи и народности со посебен акцент кај македонскиот народ.

Наставата по историја, според своите цели и задачи, облагородува и развива љубов спрема сè што во минатото било прогресивно, хумано и ослободително. Тоа нè обврзува на учениците да им дадеме барем глобална слика на човековиот гигантски пат од каменото до космичкото време, на кој културните творби биле најчовечката страна на минатото и мостови за зближување на луѓето и времињата.

За културата, за тоа што претставува таа, има различни сфаќања и неколку стотици дефиниции. Класиците на марксизмот на многу места во своите трудови оставија доволно податоци од кои може јасно да се заклучи што подразбираме под поимот култура и како ја одредиле нејзината улога и значење во историјата на човечкото општество. Во најшироко значење културата за нив значела сè она што го создал човекот со својата работа менувајќи се и самиот себе за да го направи својот живот поудобен и поубав. Во тесна смисла ја сметале како човечко духовно творештво, но во дијалектичка врска со материјалните услови на животот од луѓето. Во секојдневниот живот под култура најчесто го подразбирале човековото духовно творештво.

Во секое класно општество постои култура на владеејќата класа и култура на потчинетите маси. при што првите со помошта на апаратот за принуда ги наметнуваат своите идеи како законити и општоважечки, а другите формираат свест спрема својата класна положба и така за истата стварност имаат спротивна слика.

На секоја општествена формација ѝ одговара одреден степен од развојот на културата. Културата во класното општество беше и сè уште е издвоена општествена сфера и со тоа битно оттуѓена од суштинските човечки интереси и потреби.

Карактеристично обележје на културниот развој на човештвото во современиот свет е што културата сè повеќе се поврзува со активната дејност на широките народни маси. Сите области на културната дејност се поврзуваат со економскиот и општествено-политичкиот живот и со битието на луѓето. Тоа е закономерност и карактеристика во развојот на социјалистичките земји, каде што културната дејност е потчинета на животните интереси на народните маси.

Националниот карактер на културата се гледа, во специфичните облици на историските традиции, јазикот, религијата, науката, уметноста, моралот и другите видови на духовното творештво и специфичности на една нација. Еве едно искажување на Ленин за националните култури: „Сите национални култури мораат да имаат право на самостоен развој на својот јазик, и во односите меѓу националните култури не смее да има принуда, а културата мора да продира што пошироко во масите“.⁵⁾

Битно обележје на марксистичкото сфаќање на културата е нејзината хумана улога во човечкото општество, зашто развојот на културата во суштина ја изразува човековата вечна потреба да се стреми кон повисока состојба на човековата егзистенција.

Преку наставата по историја од историјата на културата на марксистичка идејна основа учениците треба да се запознаат со следниве содржини:

- културата и верските претстави на предисторискиот човек;
- културните придобивки на народите од стариот исток; и
- грчката и елинистичката култура и римската култура.

Античката култура е непресушен извор за остварување на наведените цели и задачи.

⁵⁾ Ленин, Одбрани дела, XIV, Белград, 1960, 416.

Маркс посебно ја ценел грчката култура, проучувајќи ја темелно грчката филозофија. Материјалистичкото и дијалектичкото сфаќање се појавило уште кај Старите Грци. Тие ги развија најголемите идеали за слободниот човек како мерка на сите вредности. Од тоа произлегува марксистичката интерпретација на античката култура.

Натаму се изучува културата на нашите народи во раниот среден век, во развиениот и доцниот феудализам во чии рамки се јавува хуманизмот и ренесансата кои ја вратија верата во човекот, кој небеските идеали од средниот век веќе ги бара во реалниот свет. „Земјата дури сега е откриена“ — пишуваа Енгелс, „... Скршена е духовната диктатура на црквата... Тоа беше најголем прогресивен преврат кој дотогаш човештвото го доживеа, време на кое му биле потребни циновни и кое раѓаше циновни по силата на мислењето, по страста и карактерот, по сестраноста и по ученоста“⁶⁾ — пишуваа Маркс и Енгелс за ренесансната култура.

За феудалната култура се укажува на позитивните страни во посредувањето меѓу антиката и ренесансата, како и на доминантната религиозна свест која ги учела луѓето во верувањето дека остварувањето на човековите идеали е во вечниот небески свет.

Покрај наведените се обработуваат уште следниве теми:

- културата на светот во XIX и XX век;
- развојот на културата кај југословенските народи меѓу двете светски војни;
- културата и просветата во НОВ и Револуцијата и
- културата во светот и кај нас по Втората светска војна.

Со последнава тема се опфаќа духовната надградба и промените во светот, а се укажува и на откритијата, природните науки и филозофијата кои револуционерно ја применија сликата на светот и на човековиот однос спрема него. Овде посебно се истакнуваат средствата со кои се служеле реакционерните сили водејќи ја класната борба против носителите на новата култура и прогресот воопшто.

Од аспектот на културата посебно внимание им се посветува на националните преродби во Европа и кај нас, по својата култура и општествено-политичка содржина прогресивни и демократски. На тие примери се покажува колку е значајна улогата на националните култури во конституирањето на националната свест.

⁶⁾ Маркс — Енгелс, за уметноста и книжевноста, Белград, 1960, 216—217.

Во периодот на империјализмот продира и марксизмот во меѓународното работничко движење, што значи и настанокот на социјалистичката култура. Таа е уште млада но е законит наследник на сè она што е позитивно од културното наследство на минатите времиња.

Каков ќе биде придонесот во марксистичкото образование и воспитание на учениците, преку изучувањето на историјата на културата зависи од повеќе фактори:

- кој ќе ја обработува оваа материја;
- каде ќе ја обработува;
- во какви услови и на кој начин.

Политичка историја

Политичката историја е најзастапена во сите одделенија и класови, низ сите теми од наставната програма по историја, низ сите општествено-економски формации.

Преку содржините од историјата на стариот век учениците прв пат добиваат систематски познавања за поважните историски и социолошки категории. Преку содржините за робовладетелското и феудалното општество учениците се запознаваат со класните односи, причините и последиците на општествените движења, со развојот на производните сили и односи.

Историјата на новиот век има посебно образовно-воспитно значење за учениците. Таа покажува како нејзиниот тек води од предкапиталистичките општества кон развитокот на капитализмот со неговите непомирливи спротивности. Ниту еден наставен час од историјата на новиот век не би требало да помине без да се извлече воспитната и идејна суштина која ќе коди кон марксистичката насоченост на образовниот процес.

Проблемот на ВОЈНИТЕ е најприсутен во наставата по историја. Марксизмот за прв пат во историјата на општествената мисла докажа, дека војните, како и сите други општествени појави не претставуваат хаос од случајности, туку дека се процеси, потчинети на определени закони. Енгелс, првиот воен теоретичар на пролетаријатот ја разгледа од материјалистичка гледна точка војната како сложена општествена појава. Тој ги формулира основните поставки за улогата на силата во историјата, за потеклото и суштината на војната, за карактерот на војните и односот на пролетаријатот кон нив, за улогата на економскиот, политичкиот и воениот фактор во војната.

Огроман придонес врз проблемот за војната има Ленин. Тој даде конечно марксистичко толкување за суштината на војната како општествена појава и го продлабочи откривањето на

нејзината класна природа и содржина. Врз основа анализите на воено-историското наследство на Маркс и Енгелс, Ленин создаде теорија за праведните и неправедните војни што има огромно значење за марксистичкото толкување на прашањето за војната и мирот. Според него, војните не никнуваат одеднаш и дека ненадејни војни нема. Појавата на војните Ленин ја поврзува со општествено-политичкиот поредок и со меѓународните противречности.

Марксистичко-Ленинистичките теоретски поставки за војната учениците ги усвојуваат преку наставата по историја уште во основното образование. Така од петто одделение до втори клас се изучуваат различните аспекти на војните. Едни само се спомнуваат, други се разработуваат, кон некои се пристапува воопштено, а за некои се учи продлабочено и систематизирано, истакнувајќи ги основните марксистички карактеристики за нив: како што се:

— појавата на војната како закономерна општествено-политичка појава како резултат на појавата на приватната сопственост, класите и државата;

— тесната врска на војната со економиката, политиката и идеологијата;

— марксистичката оценка на војната (праведна-неправедна);

— видови на војни и

— заемната врска на војната и револуцијата.

Преку сознанието дека основа на општествениот живот е материјалното производство, преку наставата по историја учениците ќе сфатат дека војните претставуваат организирани, вооружени судири меѓу државите и класите за реализирање на нивните економски и политички цели. Освојувачките војни се плачкашки, без обзир под каква маска и парола се водат. Тие се секогаш војни во полза на мал слој на владеачката класа.

Критичкиот однос спрема војните (минатите и денешните), ќе создаде кај учениците сознание за неопходноста од борбата за мир, но не мир по цена на покорување од некоја поголема сила. Ослободителните војни се природно право на секоја покорена нација.

Таквите ставови ќе им овозможат на учениците правилно да ја оценат и нашата НОВ и социјалистичката револуција и нашата политика, односно борба за мир и неврзување, како и поддржување на секоја борба за слобода.

Врз основа на проучувањето и познавањето на современите историски појави и настани **СОВРЕМЕНАТА ИСТОРИЈА** ги оспособува учениците самостојно да ги сфаќаат тие појави

и настани во светот и неминовноста од социјализмот. Тоа го олеснува вклучувањето на учениците во современите општествени токови, зашто задачата на наставата по историја инсистира на активност, наместо неутрализам и на свесна социјалистичка ангажираност, наместо пасивно набљудување на општествените настани.

Во врска со изучувањето на современата историја има различни ставови во кои е присутна и една варијанта од теоријата на дистанца според која проучувањето на современите настани е задача на политичарите и социолозите, а историчарите нема тука што да бараат. Приврзеници на ваквите ставови за жал има и кај наставниците по историја.

На сите тие може да им се одговори со следниве аргументи:

Маркс не бил застапник на теоријата на дистанца, туку спротивно. Својот труд „Класните борби во Франција“ — историската оценка на револуцијата во Франција 1848—49 г. Маркс почнал да го пишува есента 1849 г. На 2 декември 1851 г. Луј Бонапарта извршил државен удар, а Маркс почнал да ја пишува својата студија „Осумнаесетти бример на Луј Бонапарта“ во декември истата година, а во март 1895 година делото било готово. Значи ни еден ден не чекал до историската дистанца, туку значајниот политички настан веднаш го поттикнал на акција. Или примерот на Париската комуна што претставува трет голем историски настан во Марксовиот живот. Два дена по паѓањето на Париската комуна, трудот кој го познаваме под популарното име „Граѓанската војна во Франција“ бил презентираан на јавноста. Тоа беше историја на Париската комуна, која е работена паралелно со животот и падот на комуната.

Многубројни студии, расправи и написи за работничкото движење, НОВ и повоената изградба на Југославија другарот ТИТО ги напиша за време на неговиот живот. Ниту Маркс, ниту другарот Тито како историчари на современите настани не биле преокупирани со грижата за тоа дали нивните судови ќе „бидат вечни“, уште повеќе што размислувањата за вечните вистини и не се во духот на марксистичкото сфаќање на светот, науката и историјата посебно. Според теоријата на дистанцата за наставната практика во нашето училиште е неприфатлива. Поради тие причини во новите наставни програми по историја дадено е посебно место и значење на современата историја и се изучува цела учебна година во II клас на средното образование, опфаќајќи ги следниве теми: Светот по Втората светска војна; Јакнење на силите на социјализмот во светот; Современ капитализам; Општествено-економски и политички

процеси на земјите во развој; Работничкото, комунистичкото и другите прогресивни движења во светот; и Културата, науката и техниката на современиот свет.

Воспитната функција на историјата како наставен предмет се огледа, покрај другото, и во тоа колку придонесува во воспитанието на учениците како идејно определени и политички ангажирани членови на нашето самоуправно социјалистичко општество. Тоа воспитание може и мора да се остварува преку сите историски содржини, но практичната проверка на тоа воспитание може најдобро да се изведе на содржините од современата историја вклучувајќи ја тука и актуелната политика.

Кога се обработува НОВ и социјалистичката револуција истакнуваме дека не беше битен само воениот фактор, туку повеќе разноврсни чинители кои во својата севкупност ја означуваа интегралната општествена преобразба и водеа кон создавање на нови општествени односи на просторот на Југославија. Во рамките на тие токови на развој, јасноста на политичката платформа на НОВ, во доста сложената констелација на меѓународните односи и интереси за развојот на приликите на нашето тло го условија специфичниот, самостоен развој на НОВ и Револуцијата.

Преку содржината за повоената историја на народите и народностите на Југославија учениците ќе се оспособат одделни настани и појави од нашиот современ стопански, политички и културен живот марксистички да ги анализираат и да ги сфатат како манифестации на длабоки општествени движења, уочувајќи ги на современата општествена практика причините и последиците на тие настани и појави. Со тоа учениците ќе ги проверуваат марксистичките поставки во живата општествена практика, а тоа ќе биде најдобра одбрана од шаблонското и догматско сфаќање на марксистичката теорија.

Градивото на современата историја на народите и народностите на Југославија е конципирано во рамките на три теми:

1. Почетоци на изградбата на социјализмот во Југославија.
2. Воведување и развој на самоуправувањето и социјалистичката демократија во Југославија и
3. Надворешната политика на Југославија и движењето на неврзувањето.⁷⁾

Преку овие теми учениците треба да го сфатат правното озаконување на придобивките од НОВ, изградувањето на цврсто единство на сите напредни сили на нашето општество,

⁷⁾ Наставна програма по историја, за II клас на средното образование, „Просветно дело“, Скопје, 1982, 43—48.

во прв ред на работничката класа и селанството, самостојниот пат во изградбата на социјализмот, брзата обнова на стопанството, интензивниот и динамичкиот општествено-политички развој во изградбата на социјализмот. Натаму учениците ќе се запознаат со историската улога на Југославија во спротивставувањето на догматизмот и хегемонизмот во комунистичкото движење, со што стана најзначаен фактор во борбата за рамноправни односи меѓу државите и народите воопшто.

Преку овие содржини учениците ќе сфатат како нашата земја во многу сложени услови на студената војна и директниот надворешен притисок од разни страни, успеа да го изградува демократското социјалистичко општество. Потоа за меѓународното значење на реализацијата самоуправниот концепт на социјалистичкиот развој, кој е крупен придонес во теоријата и практиката на работничкото движење и останатите револуционерни движења во современиот свет.

Споменативе поставки кои треба да се реализираат и во тесна корелација со наставата по марксизам и самоупраување, по наше мислење ја сочинуваат идејната и научната суштина на наставната програма односно на наставата по историја што претставува значаен придонес во марксистичкото образование и воспитание на учениците.